چیرۆکی "ئەفراندن"ی پیکۆ کۆستیکا براداتان ... لە ئینگلیزییەوە: نەبەز سەمەد

لە هاوینی ١٤٨٦دا، گیۆڤانی پیکۆ دێللا میراندۆلا (Giovanni Pico della Mirandola) (١٤٦٣_١٤٩٤) تەنیا بیست و سێ ساڵ بوو، کەچی ئەو ئامادەیە جیهان بپارێزێ. تازە لە پاریس گەڕابووەوە، ئەو دەستی کردبوو بە پڕۆژەیەکی دەگمەن هەروەک یۆتۆپیا: تێکهەڵکێشی سەرەکی تیۆلۆگی_فەلسەفەیی، کە بیروڕا جوداکان لە یەکدی سەبارەت بە هەر کێشەیەکی گرنگ، ڕەنگە بسازێن، هەروەها هاڤڕکێی ئیدەکان ڕەنگە بە هەمیشە چەسپیوو بێت. پڕۆژەکە بە کۆتاییهێنان بوو بە سەرجەم جەنگە ئاینییەکان، ناکۆکییە زانستییەکان، و دانوستاندنە ئینتەلێکتوەڵەکان. وەک بەشێک لەمە، پیکۆ (Pico) بانگهێشتی هەرکەسێك دەکات کە لە درەنگانی سەدەی پازدەیەمی جیهانی کاسۆلیکی ژیابێت بە دانوستاندنێکی گشتی لە ڕۆم؛ پیکۆ تا ئەوەش دەڕوا قەرەبووی تێچووی سەفەری ئەو کەسانە بکاتەوە کە بەلایانەوە گرنگە بێن. ئەمە دەبێ بە دوا دانوستاندن_ ئاخر دوای ئەمە هیچ هۆکارێك نامێنێ بۆ دانوستاندنی دیکە.

لەسەر ڕێگەی گەڕانەوەی بۆ ڕۆم پیکۆ ڕووبەڕووی شەڕێکی بچووک دەبێتەوە، چونکە لە ئەریزۆ (Arezzo) ژنێکی خانەدانی بەناوی مارگەریتا، هاوسەری یەکێك لە ئەندامانی بنەماڵەی گولیانۆ ماریۆتۆ دی مەدیچی ڕفاندووە: لە ئەنجامی ئەم ناکۆکییەکەوە، پیکۆ لەلایەن هاوسەرێکی نافەلسەفییەوە گەیشتە لێواری کوشتن و لە کۆتاییدا زیندانی کرا، لەو شوێنەی کە دەبوایە لەلایەن خودی لۆرینزۆ دی مەدیچییەوە ڕزگار بکرێ. کاتێک برینەکانی ساڕێژبوون، پیکۆ لە کۆتاییدا دەستیکرد بە ڕۆیشتن بۆ ڕۆم، ئەو شوێنەی کە لە کۆتایی هەمان ساڵدا مانیفێستەکەی خۆی لە شێوەی "نۆسەد بیروڕای دیالێکتیکی، مۆڕاڵی، فیزیکی، ماتماتیکی، مێتافیزیکی، تیۆلۆگی، جادوویی، لێکدانەوەی جوولەکەیی بۆ بیبل (تەورات و ئینجیل_بەکورتی تەوجیل) خۆی و هی دانایانی کلدانییەکان، عەرەبەکان، جوولەکەکان، گریکییەکان، میسرییەکان و لاتینییەکان" تێدا ڕاگەیاند. پێویست بە گۆتن ناکا، کە پڕۆژەکە بە شکست کۆتایی هات. پڕۆژەکە یارمەتی ئەو کێشانەی نەدا کە پتر لە ناوەڕۆکەکەیدا بەقووەی سروشتێکی پاگانی هەبوو. پاپا ئینۆسێنتی هەشتەم قبووڵی ئەوە ناکا دۆکترینی کامیلی

کاسۆلیکی بخرێتە ژێر پرسیارەوە، بەخێرایی هەوڵی وەستاندنی دانوستاندنەکەی پیکۆی دا. هەندێ لە تێزەکانی پیکۆ بەیاریان بەسەردا درا، کە بەئاشکرا دژی باوەڕی کڵێسای کاسۆلیکین و دادگەی پشکنین بەفەرمی داواکاری لە دژیان بەرزکردەتەوە. دانوستاندنەکەی پیکۆ هەرگیز ڕوووینەدا.

هەرچەندە نەسەد تێز لە مەبەستە سەرەکییەکەیدا شکستی هێنا، بەڵام پڕۆژەکەی پیکۆ دەرەنجامێکی گرنگی هەبوو، چونکە ڕوانگەیەکی نوێ سەبارەت بە دۆخی مرۆڤ ڕوون دەکاتەوە. بە ناساندنی پڕۆژەکەی، پیکۆ تێسکتێك دەنووسێ کە پێی دەگوترێ (گوتاردان سەبارەت بە ڕێزمەندی مرۆڤ). لەم تێکستەدا پیکۆ چیرۆکی ئەفراندن دەگێڕێتەوە، بەڵام بە دەستکارییەوە:

باوکە خوا، تەلارسازی (ئەندازیاری) باڵا، پێشتر ئەو ماڵەی گەردوونەی کە ئێمەی تێدا ین بونیادناوە (…)، بەڕێی یاساکانی داناییە پەنهانەکەیەوە. خوا هەرێمی سەروو بەهەشتی بە زیرەکی ڕازاندەتەوە، بە ئەتمۆسفێری بەهەشتییانە (…) بەڵام کاتێك ئیشەکە تەواو بوو، خوا بەبەردەوامی خۆزگەی ئەوەی دەخواست کەوا کەسێك لەوێ هەبوایە بۆ هەڵسەنگاندنی پلانەکە وەک ئیشێکی زۆر مەزن، بۆ خۆشەویستی جوانییەکەی، هەروەها بۆ ستایشکردنی مەزنێتییەکەی. (…) خوا لە کۆتاییدا بیری لە ئەفراندنی مرۆڤ کردەوە، بەڵام لە نێوان نموونەکانیدا هیچ شتێك نەبوو تاکو بتوانێ نەوەیەکی نوێ بئافرێنێ، و نە لە نێو خانووی گەنجینەکانیشیدا هیچ شتێك هەبوو تاکو وەک میراتی پێشکەشی کوڕە تازەکەی بکات، نە هیچ شوێنێک بۆ دانیشتین ماوەتەوە لە نێو سەرجەم جیهاندا، کە مرۆڤ بتوانێ لە سەری دابنیشێ و سەبارەت بە گەردوون بهزرێنێ. ئێستا سەرجەمیان تەواوبوون: سەرجەم شتەکان بەگوێرەی ڕیزبەندی لە بەرزترینەوە بۆ نزمترین دیاریکراون. (Mirandola 1948: 223_4).

پنتی سەرەکی نووسێنەکەی پیکۆ ئەوەیە کە مرۆڤ لە سەرجەم بوونەوەرەکانی دیکە باڵاتر نییە، وەک کتێبی گینێسیس (Genesis) فەرمان دەکات، ئێستا مرۆڤ وەک زیادە دەردەکەوێ: ئاخر ئێمە جێهێڵراوین. لە نێو گەردووندا شوێنێکی جودا بۆ ئێمە بوونی نییە، هەروەها هیچ کارایی و توانستێکیشمان نییە تەنیا تایبەت بێت بە خۆمان و تەنیا ئێمە بتوانین بیکەین. گەر ئێمە لەپڕ دیارنەماین، هیچ یەکێك نییە یادی ئێمە بکاتەوە، چونکە ئێمە لە ڕووی ئەنتەلێگییەوە پاشکۆین. ئەوەی وەک ستایشی پاکی خوا دەستپێ دەکات بەخێرایی دەبێتە ڕاهێنانێکی ئاشکرای بێباوەڕی. لە نێو بۆشایی یەک

لاپەڕەدا پیکۆ لە توندڕەوییەکەوە بەرەو یەکێکی دی دەچێت.

پێش ئەوەی ئێمە کاتمان هەبێ بۆ بەوردی بیرکردنەوە لە پرسیاری بەباوەڕی، پیکۆ توندڕەوییەکی دیکە چێ دەکات، تەنانەت جووڵەیەکی زۆر باشتر. بەئاسانی وەک هەناسەدان، پیکۆ سەرجەم دۆخەکە بۆ سەر سەر هەڵدەگێڕێتەوە و پارادۆکسییانە پاشکۆیەتی و زیادەیەتی ئەنتەلەگی مرۆڤ وەک بەهێزی دادەنێت. ڕەنگە مرۆڤ شوێنی تایبەتی خۆی نەبێت، بەڵام ئەوەیە مرۆڤ زۆر تایبەت دەکات. لەبەرئەوەی خوا لەبیری چوو شوێنێکی سروشتی و تەواو لەنێو گەردووندا بۆ مرۆڤ بدات، ئەوا گەرەکە ئێستا خوا ئەم بڕیارە هەموار بکاتەوە و جۆرێک لە قەرەبوو بۆ مرۆڤ بداتەوە. ڕەنگە کردنی مرۆڤ بە هاوخاوەنی سەرجەم ئەو شتانەی خوا ئەفراندوویەتی، تاکە قەرەبووی ڕاستەقینە بێت:

لە کۆتاییدا باشترین وەستاکان فەرمانیان کرد ئەو بوونەوەرەی کە نەیتوانیوە هیچ شتێکی کامیل بەخۆی ببەخشێ، ئەوا پێویستە ئەو بوونەوەرە لە موڵکی پەیوەست بە هەر بوونەوەرێکی دیکەی جودا بەشدار بێت. لەبەرئەوە خوا، شوێنێک لە ناوەڕاستی جیهان بۆ مرۆڤ وەک بوونەوەری سروشت دیارینەکراو دیاری دەکات، و ناونیشانی پێدەدات. (Mirandola 1948: 24).

لە ڕوانگەی پیکۆوە، مرۆڤ لەنێو ئەفراندندا گرنگە، لەبەر ئەو فاکتەی کە ئەو هیچ شوێنێکی دیاریکراوی لەنێو ڕیزبەندییەکەدا نییە. گرێی سەرەکی لێرەدا "بوونەوەری سروشت دیارینەکراو"ە، کە لە بنەڕەتدا بە واتای "ئیشێکی فۆرم جودانەکراوە" دێت. کاتێك دێتە سەر ئەفراندنی مرۆڤ، نەک تەنیا خوای پیکۆ لەبیرکەرە، هەروەها خوا بە هەڵەشەیی و حەزی جێهێشتنەی شتەکانی بە تەواونەکراوی هەیە_ کەوایە لە ڕاستیدا دەبێ خوا ستایلێکی ئیشکردنی ناڕێکی هەبێت. ئەوە تاکە ڕوونکردنەوەیە بۆچی مرۆڤ لە دۆخێکی وەها سروشتی جێهێڵدراوە: بوونەوەری ناورد، شێوە ناجودا، ئیشێک کە هێشتاش کاری تێدادەکرێ (ئیشێکی تەواونەبوو)_ لە ڕاستیدا درافتێکی ناتەواو.

لەگەڵ هەر درافتێکدا، هێشتاش زۆر شت ماوە بکرێت. داخۆ کێی دیکە جگە لە مرۆڤ خۆی دەتوانێ ئیشی تەواونەکراوی خوا تەواو بکات؟ گەرەکە مرۆڤ پیسی و ناڕێکی خوا پاک و ڕێک بکاتەوە، هەروەها هەر چییەک دەتوانێ بیکات بۆئەوەی بتوانێ بەشێوەیەکی جودا خۆی دیاربهێنێ. بۆیە گەر خوا ئێمەی وەک بوونەوەری "سروشت دیارینەکراو" ئەفراندبێ، ئەوا بەرپرسیارێتی ئێمەیە بڕیاربدەین ئێمە کێین. پێگەی ئێمە وەک بوونەوەرێکی "ناکامیل" لە سەرەنجامدا

لە خراپەوە بۆ باش وەردەگێڕێ. ئەو بەباکەتییەی خوا بە ئێمە دەگێڕێ بە نزایەکی ئاسمانی بەئەوەی بتوانین خۆمان بە هەرکێیەک، یان هەرچییەک بئافرێنین کە دەمانەوێ. خوای پیکۆ [نەک خوای کاسۆلیکی] دەبێژێ:

ئادەم ئێمە نە ماڵێکی نەگۆڕ، نە شێوەیەکی تایبەت و نە هیچ کاراییەک کە تەنیا هی تۆ بێ، بە تۆمان نەداوە. لە کۆتاییدا، بەگوێرەی ویستی تۆ و بەگوێرەی بڕیاری خۆت ڕەنگە تۆ ببی بە خاوەنی ئەو ماڵە، ئەو شێوە و ئەو کاراییەی کە خۆت حەزت لێیەتی. سروشتی سەرجەم بوونەوەرانی دی لەلایەن ئێمەوە لەنێو سنووری یاساکانی خۆماندا سنووردار و کۆنتڕۆڵکراوە. تۆ ئەی مرۆڤ بە هیچ سنوورێکەوە نەبستراویتەوە، تۆ لەتەک ویستی ئازادی خۆتدا دەگونجێی، لە دەستی کەدا ئێمە تۆمان داناوە، گەرەکە تۆ نزا بە سنوورە سروشتییەکانی خۆت بکەی. ئێمە تۆمان لە ناوەڕاستی جیهان داناوە، کە لەوێوە تۆ دەتوانی بەئاسانی چاودێری هەرچییەک لەنێو جیهاندا بکەی. ئێمە تۆمان نە بە بوونەوەرێکی ئاسمانی و نە بە زەمینی نەئەفراندووە، هەروەها نە بە بمر و نە بە نەمر. تاکو بەڕێی ئازادیی هەڵبژاردن و بە ڕاستگۆیی ببی بە ئەفرێنەر و ڕووخێنەری خۆت، تۆ دەتوانی خۆت بئافرێنی لەنێو هەر شێوەیەکدا کە خۆت پەسەندی دەکەی. گەرەکە تۆ دەسەڵاتی چوونە نێو خراپی فۆرمەکانی ژیانی نزمترت هەبێ، کە هەقانین. هەروەها گەرەکە تۆ دەسەڵاتت لە دەرەوەی بڕیاری ڕۆحی خۆت هەبێ، تاکو لەنێو فۆرمە باڵاترەکانی ژیان جارێکی دی لە دایک ببیتەوە، واتا لە خواوەندێتیدا. (Mirandola 1948: 24).

لەنێو تێڕوانینی پیکۆ بۆ ئەفراندن، مرۆڤ بە واتای وشە بێشوێن و بێشێوەیە_ "نە ماڵێکی نەگۆڕ و نە شێوەیەکی تایبەت کە تەنیا هی تۆ بێت". یەکێک بە ئەستەم دەتوانێ پێناسەیەکی لەوە وردتری دۆخی مرۆڤ لە چاخی نوێسەردەمدا بکات. بەبێ ئەوەی ڕێگەکان تۆ بە شوێنێکەوە ببەستنەوە، ئەوا تۆ دەتوانی لەنێو ماڵدا بیت لە هەر شوێنێک کە تۆ بتەوێ؛ بەبێ شێوە و ڕووخسار، ئەوا تۆ دەتوانی هەر ماسکێك بپۆشی کە حەزت لێیەتی. لەسەر نواندنگەی گەورەی جیهاندا، دەتوانی چەندین ڕۆڵ بنوێنی کە حەزت لێیەتی_ ئاخر هیچ شتێک نەبوون، هیچ شتێکی تایبەت، ئەوا تۆ دەتوانی هەر شتێک بیت. بۆیە لە نێوان ئەو دوو ئەوپەڕەتی ("هیچشت" و "هەرشت") یەدا، گۆڕەپانی یاری و هەندێ زاراڤی نوێ، بۆ ئەنترۆپۆلۆگییەکی فەلسەفەیی نوێ دەستپێ دەکات. زۆر درەنگتر فەلسەفاندنی خۆرئاوایی سەبارەت بە چییەتی بوون بە مرۆڤ، دەبێ بەتەواوی لەنێو ئەو شوێنەدا ڕووبدات.

هەندە لە هزرڤانان (پاسکاڵ بۆ نموونە) زۆر نیگەران دەبێ تەنانەت هەموو کاتەکە بیر لەوە دەکاتەوە، لەگەڵ ئەوپەڕێتییەکان خۆیاندا کە ئەوان بەئەستەم هیچ کاتێکیان نییە یان حەزێکی بەجێهێڵراویان نییە بۆ ئەوەی لە نێو_نەواندا چی ڕوودەدات. هزرڤانانی دی (میشێل دی مۆنتاین) هەموو هەوڵی خۆی لە دۆزینەوەی فراوانی هاوپەلکردنی بەختیاری و نەفرەت، شادی و غەمباری خەرجکرد کە جێگەیەکی زۆریان لە هەموو شوێنێک گرتووە. پێویست بە گوتن ناکات، ئەو لە_نەواندابوونە (”نە فریشتە و نە هەڤانی”)، گەر بە زمانی پاسکاڵ بێژین، ئەوە بە واتای وشە شوێنی خۆ_ئەفراندنە.

سەرچاوە:

Costco Bradatan (2015) Dying for Ideas: The Dangerous Lives of the Philosophers, Bloomsbury, London.